C
455

Kol. Tijdschr. Jan. 1932
C/455 21/3-52

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE
v. Galenstraat 159
's-Gravenhage

HET RECHT OP DEN GROND IN ATJEH.

Het Beschikkingsrecht bestaat in Atjeh van huis uit niet in dien vorm, met die strekking, tot die bemoeienis, als in de Toba-Bataklanden, het marga-beschikkingsrecht, met 1° de daaraan ontleende angstvallig intensieve contrôle, in eerste instantie door den Radja (ni) Hoeta uitgeoefend op het ingebruiknemen, vooral echter ter voorkoming van het vervreemden van gronden, en 2° de annexatie door dien Radja Hoeta van gronden nagelaten door overleden, of achtergelaten door emigreerende onderhoorigen, voorzoover er zich geen rechtverkrijgende erfgenamen bij hem aanmeldden: annexatie, hetzij ten eigen behoeve, dan wel tot uitgifte of heruitgifte als „parripean" — gronden aan nieuwe immigranten, die hij dan daarmede als „parripe"s aan zich bindt.

Ginds, voor den Batakschen Radja is het de basis van zijn macht, het fundament bij den opbouw van zijn „haradjaon". Zonder dat beschikkingsrecht zou de kleine Bataksche Radja in het algemeen, doch vooral, sinds de marga-versnippering, hij die 'n nieuw dorp sticht, geen uitgelezen, liefst tot dezelfde marga behoorende ripe's aan zich kunnen binden, voor het instandhouden resp. de uitbreiding van zijn „haradjaon" benoodigd; zou hij niet kunnen voorkomen, dat van zijn dikwijls toch al zoo onbeduidend radjaschapje door vertegenwoordigers of leden van andere marga's nog afgeknabbeld werd, en dat hij ten langen leste zelfs in het door hem gestichte, dus in zijn eigen dorp zoodanig in de minderheid kwam, dat hij margarechtelijk min of meer kon worden uitgeschakeld.

Hier in Atjeh echter, met zijn niet in die mate verbrokkelde, met zijn zooveel grootere keradjaäns, omdat aan de Atjehsche dorpshoofden („Keutjih", „Peutoeha") naar buiten geene zelfstandigheid beschoren is, terwijl ook de indeeling van het land, de vorming van de diverse „landschappen" in Atjeh in het geheel niet heeft plaats gehad langs genealogische lijnen, was een zoozeer waakzaam en voornamelijk als defensief benut beschikkingsrecht niet urgent.

De Atjehsche Keradjaäns toch zijn *territoriaal* ontstaan, en hebben zich willekeurig als meer of minder belangrijke, onderling in geen enkel opzicht gebonden, zelfstandige staatjes ontwikkeld: zie „De Atjehers", Deel I pag. 62: „Zoodra echter de groote stap op het gebied der politieke ontwikkeling gedaan was, die hoofden of vorsten (Oelèëbalang) tot gezaghebbers over bewoners *van een zeker gebied* maakte *zonder onderscheid van kawoms of soekèë. . . .*"

Hier in Atjeh dus geen afhankelijkheid van een al dan niet vol-

BIBLIOTHEEK KITLV
0060 4460

0 81 470 428

doende sterken aanhang van leden van hetzelfde geslacht, denzelfden onderstam of althans dezelfde marga, om zich blijvend te kunnen doen gelden, hier niet die noodzakelijkheid om het beschikkingsrecht met omzichtigheid te hanteeren.

Het minst doet het beschikkingsrecht zich wel gelden in het rechtstreeks bestuurd gebied, in het z.g. „Groot-Atjeh", alwaar de souvereiniteit van de oelèëbalangs tevoren ondergeschikt was aan die van den Sultan en thans van het Gouvernement; en waar zij al meer en meer tot onderdistrictshoofden zich ontwikkelen, met de 3 Panglima Sagi (resp. van de XXV, de XXVI en de XXII moekims) als Districtshoofden boven zich. In dit deel van Atjeh is het van ouds toch al in zoo zwakke mate uitgeoefend beschikkingsrecht en wat hiermede samenhangt dan ook gedoemd, allengs plaats in te ruimen voor het Al-Maleische liberale recht, dat ook hier tenslotte in een den inheemsche practisch zoo goed als geen beperkingen meer opleggend Agrarisch Reglement zal worden vastgelegd.

En wat de zelfbesturende oelèëbalangs betreft: wat kon het in het algemeen den zelfbestuurder, wiens gezag — het eigenlijke Atjeh bestaat voor 90 % uit z.g. „kuststaatjes" — zich uitstrekt „van af de blauwe bergen tot daar, waar men nog met sleepnetten visschen kan", en wiens aandacht bovendien, behalve door meer importante politieke zaken, vooral geabsorbeerd wordt door nauwgezette contrôle op de richtige binnenvloeiïng van alle hem toekomende wathé's (wathé = Mal. hasil) in- en uitvoerrechten en andere adatinkomsten (zie De Atjehers deel I pag. 122 en Adatrecht blz. 164), wat kon het dezen machtige, genealogisch onafhankelijke, veel schelen, welke „rajat", van welke kawom of soekèë ook, en waarvandaan, mits niet in het verborgene, in zijn gebied woeste gronden in gebruik nam, evenmin als hem de mutaties in het grondbezit tusschen de ingezetenen van zijn gebied onderling bijzonder interesseerden.

Integendeel was den oelèëbalang een vrije emigratie met het oog op toekomstige wathé-aangroeiïng uiteraard welkom en was het voor hem niet noodig den enkeling op die wijze te keuren en zoodanig aan zich te binden als de Radja Hoeta wel moest doen, mits de immigrant maar bijdroeg tot vermeerdering van welvaart van het landschap en van de inkomsten van het landschapshoofd.

„Een verbleekt of slapend beschikkingsrecht" meent Prof. Van Vollenhoven zelfs: zie Adatrecht blz. 196 „bestaat hier niet". Hetgeen dan echter voor de Zelfbesturende Landschappen zooals verder moge blijken, niet juist is. Naar een parallel met „parripean"-

gronden zoekt men hier vergeefs. Noch ook wordt hier aan den ontginner de eisch van dorpsgenootschap opgelegd: zie Adatrecht blz. 190; 200.

De ontginning wordt hier den inheemsche zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt, en hij kan zelfs, speciaal voor den aanleg van pepertuinen, doch ook wel voor sawah-bouw, tegen een voorafbedongen, meestal voor een bepaalde streek van ouds gebruikelijk, hasilpercentage, crediet bekomen.

Dit wordt hem zelfs heel gaarne verleend, wijl de verleener van het landbouwcrediet er, zooals men hieronder zien zal, niet uit naastenliefde toe overgaat, maar wel uit de overweging, dat het een van de beste geldbeleggingen is. In Atjeh gaat het alleen om economische perspectieven, geenszins om idealistische.

Evenmin is 't des Oelèëbalangs, althans geen adatwettige regel (vgl. Adatrecht blz. 198 onderaan), de grove willekeur van nog zeer vele zelfbestuurders daargelaten, om de door zonder erfgenamen overledenen, of door overleden vreemdelingen nagelaten gronden voor zichzelf te annexeeren; immers wordt in dit streng Mohammedaansche land op dergelijke onbeheerde nalatenschappen door de Oelèëbalangs ex officio beslag gelegd ten behoeve van, zoo luidt althans de formule, de boit-ul-mâl, het fonds, waaruit vooral de behoeften van de moskee en de honoraria van haar pegawai's bestreden dienen te worden; welke overboeking geschiedt, nadat uit de opbrengst der door den overledene nagelaten goederen (de z.g. „oeang male") zijn bekostigd de hem naar rang en stand competeerende „ghafan" (eigenlijk = lijkkleed, doch i. c. als parsprototo gebezigd, dus = alle begrafeniskosten).

Wanneer dan ook somwijlen hiervan 'n meer of minder beduidend gedeelte in de kas van den oelèëbalang blijft, of bij een de verwachtingen overtreffende erfenis plotselinge mutaties plaats vinden onder het belanghebbend moskeepersoneel, door ontslag wegens ongeschiktheid als anderszins, dan mag zulks niet voor een richtige plaatselijke afwijking van den zooeven gemelden algemeenen regel aangemerkt worden.

In den defensieven zin kwam in den vóór-Compenietijd het beschikkingsrecht hier alleen tot uiting, wanneer zich binnen het gebied van den gezaghebbende, en vooral, indien zulks nabij de grens plaats had, een als vijand of 's vijands handlanger (spion) aan te merken persoon wenschte te vestigen.

Voorts doet het beschikkingsrecht tegenover andere beschikkingskringen zich ook thàns nog gelden, wanneer in de grensstreken peper-, pinang- of andere plantages aangelegd worden, waarvan

t. z. t. wathé zal kunnen worden geheven, en vinden de meeste grensgeschillen tusschen de zelfbesturen hierin hun oorzaak, terwijl *dorpsgrensgeschillen,* voorzoover bekend, in Atjeh *nimmer voorkomen.*

De uitoefening van het beschikkingsrecht als emolument van den souverein, en daarmede de regeling en vastlegging door bemiddeling van het Nederlandsche Bestuur, van de onderscheidene zelfbestuursgrenzen, is tenslotte eigenlijk eerst important geworden, sinds het Europeesche kapitaal zich voor deze landen begon te interesseeren en het beschikkingsrecht voor de zelfbestuurders hier een Delische bron van inkomsten beloofde te worden vanwege het hun toegekende niet onaanzienlijke aandeel in, immers 24 % van, de door den ondernemer te betalen pachtschat (= pachtsom, canon = pachtpenningen: Stbl. 1919 no. 61 j° no. 281) vastrecht en cijns van land- en mijnbouwconcessies (zie ook Politiek Beleid en Bestuurszorg in de Buitenbezittingen, Tweede Gedeelte B, hoofdst. IV, blz. 113 vlg). De verdeeling dier inkomsten is n.l. voor Atjeh als volgt: $^6/_{10}$ voor het Gouvernement, $^4/_{10}$ voor het Landschap; van het laatste: $^6/_{10}$ voor den Oelèëbalang, $^4/_{10}$ voor de Landschapskas.

Ten opzichte van den inheemsche bepaalde het beschikkingsrecht zich in de eerste plaats tot de verplichting om den Oelèëbalang of diens plaatsvervanger van zijn voornemen tot nieuwe ontginning vooraf kennis te geven, met verzoek hem het beoogde perceel woeste gronden wel te willen gunnen. Voor dezen „grant" had de ontginner voorts een getarifieerde geringe recognitie te betalen, geheeten: „haq radja talóë", welke recognitie den naam daaraan ontleent, dat de radja aan den ontginner den grond met een touw (talóë = Mal.: tali) toemeet of doet toemeten. De betaling strekt dus tot schadeloosstelling voor de moeite en de kosten van den radja en den door hem gezonden opmeter (opnemer), terwijl deze wijze van gronduitgifte voor den occupant het voordeel sorteert van eene registratie-in-memorie bij den radja of diens wakil.

Uit economische overwegingen wordt de radja talóë niet steeds vooruit gevorderd en is het veeleer gebruikelijk, dat ze eerst betaald wordt na den eersten oogst. De oelèëbalang wil n.l. de eerste ontginningskosten niet zwaarder maken dan noodig, uit vrees, dat van de ontginningsaanvraag eventueel zou worden afgezien.

En dit zou — de Atjeher denkt wel aan den dag van morgen — verlies beteekenen, namelijk derving van de emolumenten, die bij *duurzame* vestiging hem jaarlijks zullen toevallen. Deze overweging was vooral van belang in den tijd, toen alle oelèëbalangs als souvereinen ook belastingen hieven t. w.:

1. *binnen* de gamponggrenzen: van de natte rijstvelden

(„oemong"): de „boeët oemòng", de Atjehsche landrente, geheven van de opbrengst, en wel 1 naleh padi per naleh bidjeh, d. i. ongeveer 2 à 3 %;

2. *buiten* de gampong: de „adat glé" n.l.:

a. van natte rijstvelden een gelijke heffing als daareven sub 1 genoemd;

b. van droge rijstvelden („ladang") de z.g. „padi lintjah", ook wel genoemd de „padi tadjóë" (= poot-padi, tadjóë = pootstok) een heffing van 2 naleh padi per „thiparang padi" = per oppervlakte door één kapmes (thi = een; parang = kapmes) = door één persoon ontgonnen;

c. van tuinen („lampoih") de „thiploeeh-tha" (= se-poeloeh-satoe) = van de tien één, de ook elders in den Archipel (Celebes, Bali enz.) voorkomende „tienden van het gewas".

Aan al deze o.m. voor veel willekeur ruimte latende belastingen werd met de zelfbestuursordonnantie, Stbl. 1919 no. 822, art. 15 sub 1 'n einde gemaakt, den oelèëbalang als recompensatie 'n vaste, voor elk hunner afzonderlijk berekende, „civiele lijst" toebedeeld.

Dat de radja talóë aan den oelèëbalang betaald wordt en niet aan het Dorps- of 'n ander aan den oelèëbalang ondergeschikt Hoofd (den Imeum bijv.), is alweer een bewijs van de machtsconcentratie bij het Landschapshoofd: zie ook: De Atjehers, Deel I pag. 91 vlg.: „De oelèëbalangs zijn de heeren des lands, de territoriale hoofden bij uitnemendheid; zij worden dan ook in de boeken, zoowel als in de gesproken taal de radja's van hun gebied genoemd."

Ontduiking van het beschikkingsrecht werd oudtijds gestraft met verbeurdverklaring van het zonder verlof ontgonnene; in sommige streken, bijv. het landschap Sawang, onderafdeeling Lho' Seumaweh, ontwikkelde zich daarnaast een boetestelsel, n.l. het gebruik van een confiscatie van 10 % van den oogst, dan wel van de opbrengst in geval van verkoop van den grond in quaestie of vervreemding anderszins. Deze boeteheffing heet: „haq adat moeda" of „haq adat baroe". De Maleische benaming en het ontbreken zelfs van een eigen Atjehsche term wijzen wel op de nieuwigheid van dit instituut.

Deze boeteheffing zou, naar men zegt, alleen met betrekking tot tuinen toegepast worden, hetgeen te verklaren is, waar het zoo goed als onmogelijk is om clandestien een nieuwe sawah aan te leggen, de aanleg daarentegen van 'n tuin in het bosch, in het gebergte, langen tijd onopgemerkt kan blijven, zoodat practisch slechts bij tuinen ontduiking van het beschikkingsrecht beproefd zal worden.

Ten opzichte van niet-inheemsche Inlanders, resp. niet-Inlan-

ders [1]) (Chineezen, Kingaleezen) deed het beschikkingsrecht zich wat strenger gelden. De niet-inheemsche is niet alleen verplicht de haq radja talóë te betalen, doch bovendien het z.g. „thipla-tano"-(= sebelah-tanah) contract aan te gaan; hetgeen wil zeggen, dat hij tegen ontvangst van een „pangkaj" (Mal. pangkal) d. i. een stamkapitaaltje, bestaande uit: een buffel, de noodige bibit, benevens een ƒ 20.— „belandja" (voorschot voor levensmiddelen), zich verbindt de helft van den ontgonnen grond (thiplah-tano) of telken jare de helft van den halven oogst aan den Radja (oelèëbalang) af te staan, terwijl de helft van de belandja in payementen moet worden terugbetaald.

Dit contract wordt, voorzoover rijstvelden betreft, dan nog alleen maar gegund, indien de immigrant 'n minimum-areaal te bewerken aanneemt van 5 naleh bidjeh, d. i. ongeveer 8000 M^2 of $^8/_{10}$ H. A.

Hiertegenover staat, dat de helft van de ontgonnen sawah „eigendom" wordt van den ontginner, hetgeen beduidt, dat hij, bij vertrek deze zijne helft van den grond zelfs zal mogen verkoopen, waarbij hij slechts verplicht is den betrokken Radja preferentie te verleenen.

Nog na te sporen valt, of van dit o. m. in Sawang (onderafdeeling Lho⁴ Seumaweh, afdeeling Noordkust van Atjeh), doch vooral in Ndjong (onderafdeeling Sigli, afdeeling Pidië) bestaande instituut een uitbreiding is, dan wel of daaraan parallel loopt de haq thiplah-tano, die andere zelfbestuurders, bijv. van Pidië doen gelden op de helft van de in gemeenschappelijke ontginning en irrigatie door geheele gampongs of door coöperaties van onderhoorigen verworven nieuwe sawahcomplexen. Het recht („haq") tot deze thiplahtano-heffing in het groot wordt in de allereerste plaats ontleend aan de souvereiniteit, anderdeels oirbaar geacht om den moreelen, soms ook technischen en financieelen steun, die bij dergelijke nieuw-ontginningen-in-het-groot van den Radja pleegt uit te gaan.

Zoo'n nieuw gewonnen grondencomplex wordt dan aanvankelijk door den Radja in zoovele gelijke perceelen verdeeld, als er lieden zijn, die aan de ontginning hebben deelgenomen; en wordt aan deze ontginners ten aanzien van de elk hunner persoonlijk toegewezen perceelen gedurende 3 jaren het volle gebruiksrecht verleend. Na afloop van die termijn wordt dan echter van elk perceel door den Radja de helft (thi-plah = Mal. sebelah) weder afgenomen als haq radja. Die gedeelten van de sebelah-tanah's, die de Radja niet zelf

---

[1]) De vervreemding aan „niet tot de inheemsche bevolking behoorende personen" is sedert door het Gouvernement in handen genomen; zie art. 15 sub 1 j° art. 29 sub 3 Zelfbestuursregelen, vgl. ook Pol. Beleid blz. 111 vlg. en blz. 233 vlg..

of door naaste familie-leden kan exploiteeren, geeft hij in den regel dadelijk in deelbouw aan de houders van de andere helften uit.

Economisch uitgerekend als de Atjeher is, gebeurt het niet zelden, dat de oelèëbalang, om immigratie naar zijn landschap en met name naar de „toenong" of „glé" d. z. de bovenstreken (het hoogland) van zijn gebied te bevorderen, voor bepaalde rayons den kolonist gedurende de eerste 3 jaren vrijstelt van de haq-thiplahtano-verplichting. De radja talóë wordt evenwel ook in dit geval bij gelegenheid van den eersten oogst ingevorderd.

Gebruikmaking van het aldus verkregen ontginningsrecht schijnt aan geen termijn gebonden, doch veilig kan worden aangenomen, dat het practisch niet voorkomt, dat 'n Inlander de aanvraag doet, alvorens den grond voldoende geëxploreerd te hebben, en hij er zijn „djambeu", 'n tijdelijk primitief onderdak, heeft.

Eventueele opzegging van het ontginningsrecht komt tenslotte eerst ter sprake, indien andere gegadigden voor den grond zich komen aanmelden; in welk geval aan den ouderen aanvrager toch altijd nog eenig uitstel tot feitelijke ontginning gegund wordt.

De occupatie wordt hier in de eerste instantie aangegeven door gewone staken in de hoeken van het terrein te planten en deze onderling te verbinden door 'n rintisan (grenspad); in een verder stadium door algeheele afpaling („pageue").

In het landschap Pidië-proper (onderafdeeling Sigli) placht men van ouds in de hoeken van sawah's palen in den grond in te graven, tevens daarvoor dienende, dat te eeniger tijd bij eventueele grensgeschillen direct met overtuigende bewijzen voor den dag kan worden gekomen.

Deze „oendja ateueng" (oendja = paal, die in den grond geslagen wordt, bijv. bij den aanleg van dammen e. d., zooveel als „hei-paal" dus; ateueng = sawahdijkje) behoeft men dan immers slechts op te graven, om een deugdelijk begin van bewijs te hebben.

Wordt de ontginner bij ontginning en exploitatie niet gestoord, zoo verwerft hij zich op den grond het erfelijk individueel bezitsrecht, den Inlandschen eigendom: „milè" (Mal. milik), gehouden slechts aan het verbod tot vervreemding naar buiten (= buiten het landschap) en het preferentierecht van den nabuur bij verkoop.

Samenhangend met den plaatselijk afwijkenden vorm van het beschikkingsrecht is de positie van den ontginner in het „Gouvernementsgebied" (Groot-Atjeh) overigens een andere dan in de „zelfbesturende landschappen".

In het rechtstreeks bestuurd gebied Groot-Atjeh zal iemand, die

een ontginner in rechten aanspreekt, bewerende op den woesten grond in quaestie reeds eerder een bezitsrecht te hebben uitgeoefend, doch den grond braak („roh") te hebben laten liggen, („pohroh" = ontginnen), niet kunnen volstaan met het voorbrengen van getuigen, doch moet eischer tevens kunnen wijzen op nog zichtbare sporen van eerdere bewerking; getuigen alleen baten dus niet; terwijl, door het hier niet bestaan van een actief beschikkingsrecht, ook van den Radja of diens wakil voor anderen dan familieleden of anderszins aan den Radja verknochten, in den regel geen bijstand mag worden verwacht.

Wanneer het gaat om natte rijstvelden („oemong") zal eischer in het bijzonder moeten kunnen wijzen op sporen van „ateueng" (= Mal. galangan), waarbij een toenmaals gebruikte waterleiding (loeeng) of de „oendja" tot meerder bewijs kunnen strekken. Kan eischer dit niet, dan wordt gedaagde's recht op den grond-in-geschil bevestigd. Als eischer triomfeert, zoo wordt aan succombant een tijdelijk voorwaardelijk recht toegekend, n.l. de z.g. „haq padjoh asóë (= haq memakan isi) voor den tijd van 3 jaar, dat is het recht om den grond gedurende nog 3 jaren te bewerken en er de opbrengst van te genieten.

Daartegenover staat, dat hij bij wijze van erkenning van het bezitsrecht van den ander, verplicht is aan deze telkenjare bij den oogst, één naleh padi, de z.g. „padè kandoeri" op te leveren. Na de toegestane 3 jaren, zal hij den grond zonder meer ter beschikking van den triomfeerenden eischer moeten stellen.

Ook wanneer het de ontginning en in gebruikname geldt van woesten grond, die slechts geschikt is voor den aanleg van een tuin of ladang, zal hij, die beweert, het bewuste terrein reeds eerder als zoodanig te hebben gebruikt, met zijn getuigen op sporen van eerdere bewerking hebben te wijzen, hetzij op van een vroegere cultuur resteerende boomen of struiken, danwel op restanten van een vroegere omheining („pageue").

Zijn de rechten van eischer op den tuin of ladang bewezen, zoo wordt hem die tuin of ladang zonder meer toegewezen, danwel den nieuwen occupant toegekend de z.g. „haq toeleuëng" d. i. het recht den grond te blijven bewerken, onder voorwaarde van oplevering aan den bewezen oorspronkelijken bezitter van de z.g. „haq tano" of „haq lampoih" (tano = grond; lampoih = tuin), neerkomende op de helft van de opbrengst, indien de grond-in-quaestie gelegen is *binnen* de gampong-grenzen, en $^1/_3$ van het product, als de grond gelegen is *buiten* de gampong (= in 't bosch of in 't gebergte).

Als contra-verplichting staat, dat de oorspronkelijke grondbezitter

(triomfeerend eischer) de bibit moet leveren. Wil de nieuw-ontginner-succombant hier niet aan, dan verliest hij alle recht.

In het Siglische komt de haq toeleuëng in een eenigszins anderen vorm nog voor, n.l. kan hier iemand op een gampongerf het bewerkingsrecht krijgen voor den aanplant van tusschengewassen, waarvan de opbrengst *geheel* voor hem zelf is, met de verplichting echter om voor den grondbezitter b.v. klappers of andere overjarige gewassen te planten, zonder dat hij hiervan een deel krijgt, tenzij hij ook nog zelf voor de bibit zorgt.

Doet hij dit laatste ook nog, dan komt hem de helft van de opbrengst toe.

Vroeger kon, indien er op den betwisten grond buiten de gampong geen restanten van een oude pagar te bekennen waren, noch andere zichtbare bewijzen van een eerdere plantage, doch slechts één enkele, alleenstaande boom, en wel bij voorkeur een vruchtboom (doerian, manggistan e. d.), de zich als eerdere ontginner van den grond opwerpende persoon zijn eisch altijd nog uitstrekken tot een kring om dien boom heen met als straal de vallengte van den boom, kon hij zich beroepen n.l. op de z.g. „haq thilangkob (bah kajèë) = het recht van de vallengte (van den stam).

Dit recht op de vallengte komt thans als zoodanig niet meer voor, het wordt hier slechts volledigheidshalve vermeld, omdat opteekening van adatrechterlijke antiquiteiten van nut kan zijn voor een vergelijkende of verklarende studie van het adatrecht in andere streken.

In een dergelijk geval wordt tegenwoordig den bewezen bezitter van den boom hetzij het eigendomsrecht op den boom-alleen toegekend, danwel een door den rechter (radja) te bepalen onteigeningssom.

In de zelfbesturende landschappen gelden vanzelf andere regelen dan in het z.g. rechtstreeks bestuurd gebied, waar het beschikkingsrecht nauw te onderkennen valt en de inheemsche buiten de gamponggrenzen zoo goed als vrij is te ontginnen, daar, waar geen rechten van anderen kenbaar zijn.

In de zelfbesturende landschappen is door de uitmeting van den grond (zie onder haq radja talóë) en anders wel in verband met: oudtijds de boeët-oemong- of adat-glé-heffing en thans nog de wathé-invordering, meestal bij den Radja of diens vertegenwoordiger wel bekend, of de door 'n immigrant of anderen ontginner aangevraagd grond nog 'n eigenaar heeft, althans nog kortelings iemands eigendom geweest is.

Hier moet daarom van het plan tot ontginning vooraf kennis

worden gegeven, teeinde zooveel mogelijk grensgeschillen te voorkomen.

Bij aanvraag van 'n stuk woesten grond, die nog duidelijke sporen vertoont van eerdere bewerking, en waarvan de Radja weet, dat die nog niet lang geleden verlaten is, wordt in dit verband de uitgifte niet dadelijk gedaan, doch gedurende 3 maanden het voornemen tot wederontginning alom bekend gemaakt. Komt binnen dien termijn niemand met oudere rechten opdagen, dan wordt, tegen betaling van de radja talóë de ontginningsvergunning aan den aanvrager verleend en kan hij door niemand meer daarvan worden ontzet.

Komt er binnen den gestelden termijn wèl iemand zich melden, en weet deze zijn oudere rechten z. n. door getuigen te staven, dan wordt hij in zijn rechten bevestigd en de aanvrager afgewezen.

Wanneer de aanvrage 'n stuk sawahgrond geldt, die nog niet „rimba" geworden is, en, gelegen, hetzij tusschen bewerkte sawahs in, danwel direct daaraansluit, en met groote zekerheid aan iemand toebehoort, doch klaarblijkelijk slechts tijdelijk en zeer recentelijk door hem werd verlaten, zoo wordt de aanvrager, ook als de waarschuwingstermijn van 3 maanden onbenut verstreken is, slechts bruikleen (padjoh asóë = makan isi) daarop gegeven voor den tijd van 3 jaren, en dan nog alleen maar, wanneer er geen erfgenamen te vinden zijn van den eigenaar, die op zich nemen, den grond te bewerken.

Z ijn die erfgenamen er wel, doch niet van zins den grond in quaestie te exploiteeren, dan zullen zij den aanvrager in het hem alsdan door den Radja te verleenen gebruiksrecht niet mogen storen.

Na de toegestane 3 jaren van bruikleen echter hebben, indien de oorspronkelijke eigenaar inmiddels nog niet teruggekomen is, zijn ahli waris het recht 'n deelbouwcontract van den nieuwen bewerker te eischen en zal de laatste slechts onder die voorwaarde den geoccupeerden grond kunnen blijven bewerken.

Ten opzichte van de andere categorie gronden (tuinen en ladangs) geldt in het zelfbestuursgebied, dat deze, voorzoover gelegen *binnen* de gamponggrenzen, en wanneer de eigenaar of diens ahli waris ondanks waarschuwing in gebreke blijven voor een behoorlijk onderhoud te zorgen, door den radja aan den aanvrager in exploitatie mogen worden gegeven; in dit geval in „mawaih asóë" d. i. onder verplichting om de opbrengst daarvan met den eigenaar of diens ahli waris te deelen.

Voor tuinen buiten de gamponggrenzen geldt dezelfde regel, voor-

zoover die tuinen niet reeds te veel verwilderd zijn, de aanplant dus desnoods wel verwaarloosd, maar toch nog eenige waarde heeft.

Is er echter daarbuiten van de oude aanplant niets of zoo goed als niets meer over, dan wordt de aanvrager na de 3 maanden waarschuwingstermijn zonder meer in het volle bezit gesteld van den gevraagden grond, onder betaling van de haq radja talóë en zonder eenige verplichting aan den nadien eventueel nog opdagenden eerderen bezitter of waris.

Grond, door man en vrouw staande het huwelijk in nieuwe ontginning vruchtbaar gemaakt, wordt beschouwd te zijn van hen beiden samen, ook al heeft de man er het beheer over; het van dien grond verkregen product strekt tot gemeenschappelijk onderhoud van het echtpaar. Dergelijk door den gemeenschappelijken arbeid van man en vrouw verworven bezit, heet hier, evenals in Minangkabau: harta seharkat (Atj.: „atra thihareukat").

In geval van echtscheiding komt van de harta seharkat, in de onderafdeeling Sigli $^2/_3$ gedeelte aan den man, $^1/_3$ aan de vrouw, in de onderafdeeling Lho' Seumawe en in Groot-Atjeh aan ieder de helft.

Prioriteitsrechten op den aangrenzenden grond kunnen tegenover den nieuwen ontginner bezitters van rijstvelden slechts doen gelden op een stuk niet voor rijstcultuur bestemden grond aan de oeloe (= het hoofdeinde, het hooger gelegen gedeelte) van de sawah.

De bedoeling van deze prioriteitserkenning is den landbouwer 'n plaatsje te reserveeren voor een veldhuisje (woonhuisje op 't veld), een „rangkang" (= wachthuisje) e.d..

De „haq-oelèë-tano" strekt zich met het oog daarop slechts uit over een maximalen afstand van een „thirhõm" of „thithrõm" „idja" = het éénmaal werpen van den slendang (daartoe stijf in elkaar gerold), „over één slendangworpsafstand" dus, d. i. ± 25 M., gerekend vanaf de kepala van de sawah.

Dit prioriteitsrecht wordt voorts, als gezegd, alleen toegekend op *niet* voor rijstcultuur bestemden of te bestemmen grond, en *niet* op gronden voor de uitbreiding van 'n sawah-complex geëigend, geldt dus alzoo niet voor sawahs, die midden in een complex gelegen zijn, of, zooals de Atjeher zegt: „dit recht wordt niet toegekend *buiten de ateueng*", de sawahdijkjes". Voor den Atjeher is deze uitdrukking daarom reeds voldoende duidelijk, omdat ateueng een afscheiding is tusschen een rijstveld en de daaraan grenzende *gelijksoortige* gronden, er geen ateuengs gebezigd worden daar,

waar de sawah overgaat in een berghelling, heuvelterrein, ladanggrond, e.d..

In sommige streken werd door den Oelèëbalang de grootte van deze reserve herzien en tegelijkertijd in 'n meer gebruikelijke lengtemaat vastgelegd; zoo bijv. in Sawang (onderafd. Lho' Seumaweh) sinds 1917 vastgesteld op slechts 8 Meter.

Over het hierboven tegelijkertijd met de daaraan verbonden prioriteitsrecht en ter sprake gebrachte „in rang op het beschikkingsrecht volgende Inlandsche bezitsrecht" zij hier niet verder uitgeweid, doch moge daarvoor verwezen worden naar de uitvoerige beschrijving ervan in Adatrecht blz. 197 vlg..

Slechts worde in dat verband nog opgemerkt, dat het door Prof. v. Vollenhoven daarbij vermelde weiderecht „het eigenaardige recht", dat genoemde Hoogleeraar op blz. 196 verklaart „als mogelijk te zijn overgebleven van een beschikkingsrecht van het dorp" en daarom op blz. 198 ook opteekent onder de beperkingen van het Inlandsch bezitsrecht, in werkelijkheid geen „recht" is, maar niet meer dan 'n gebruik, gegrond op economische overwegingen, 'n nuchtere uitwisseling van economische goederen, die den veebezitter verschaft 'n gratis weideplaats dicht bij zijn gampong en voor den weide-eigenaar het voordeel brengt van 'n kostelooze bemesting van den grond. Het dorp speelt trouwens, zooals in hoofde dezes reeds met nadruk betoogd, op het gebied van „de rechten van den grond" geen rol.

Deelbouw („mawaih") (de term werd in 't bovenstaande al eens gebezigd) komt in Atjeh nog zeer veel voor, al begint deze vorm van grond-exploitatie reeds af te nemen, dank zij de steeds dieper inwerkende pacificatie, met zich meebrengende eene allengsvolledige regeling, bij begrooting, van de vaste inkomsten der Hoofden en bij getarifieerde besluiten, van hunne emolumenten, eene meer en meer doeltreffende bescherming van den kleinen man ook tegen de andere groot-grondbezitters en met andere aardsche goederen rijkelijk bedeelden; den tegengang van den woeker (credietwezen naast toepassing van de Woekerordonnantie), een toenemend onderling marktverkeer, de emancipatie van den vroeger zoo afhankelijken rajat, die nu zijn eigen recht van bestaan leert begrijpen en dat ook leert verdedigen, en die zich allengs weet vrij te maken van 'n meer of minder verkapte slavernij of lijfeigenschap.

Echter is ook nu nog de verhouding tusschen het aantal deelbouwnemers en dat der mawaihgevers, n.l. die van gemiddeld 5 : 1, er eene, die nog duidelijk wijst op 'n bestaand grootgrondbezit.

Mawaih van sawahgronden komt hier in drie onderscheiden figuren voor:

I. De grondbezitter stelt zijn rijstveld beschikbaar tegen oplevering, door den mawaihnemer, van de helft van het product: „mawaih bahagi doea".

II. De rijstveldbezitter geeft den grond bevens het voor de grondbewerking benoodigde ploegvee, levert verder de bibit en draagt tenslotte ook nog voor de helft bij in de „oepah poela" = het plantloon; de bewerker, deelbouwnemer, mag in dit geval slechts $^1/_3$ van het verkregen product voor zich behouden en moet dus $^2/_3$ deel daarvan aan den mawaihgever afstaan: „mawaih bahagi lhèë" (lhèë = Jav. teloe, drie). Soms draagt de mawaih-gever wel voor $^2/_3$ bij in het plantloon, omdat hij anders geen lieden vinden kan om zijn sawahs te bewerken; zoo bijv. in het landschap Arèë (onderafd. Sigli), 'n land van handelaren, die, voorzoover zij tevens sawah-bezitter zijn, wel gunstiger voorwaarden bieden moeten, om voor de bewerking hunner rijstvelden menschen uit andere landschappen te trekken.

(In het landschap Ndjong (Sigli) wordt deze deelbouw-vorm ook wel „boeloeng lhèë" geheeten).

III. De erfelijk-individueel-bezitter geeft den grond, zoowel als ploegvee, en bibit en draagt bovendien geheel alleen de *geheele* oepah-poela en bekostigt dan ook nog de allernoodigste „belandja" d. i. kleeren, eten en rookgerei van den mawaihnemer; in zoo'n geval krijgt de „landheer" $^4/_5$, de bewerker van de sawah slechts $^1/_5$ van den oogst. De voor deze rechtsfiguur gebruikelijke term: „aboen meu'oèë", hetgeen zooveel beteekent als: het aanbesteden van de bewerking (meu'oèë = het bewerken van sawahs) geeft dan ook de onderlinge verhouding i. c. duidelijk genoeg aan.

De mawaihgever („peumawaih") bemoeit zich verder niet met den loop van zaken, voordat er geoogst is; dan woont hijzelf of zijn gemachtigde de meting van den oogst bij, om het hem toekomende gedeelte daarvan af te houden.

Mawaih van tuinen wordt meestal aangegaan tot exploitatie van nog onbebouwden grond, waarbij de eene partij geeft 'n stuk grond, de bibit, het materiaal en de arbeidskosten voor den aanleg van de pageue (omheining) benevens eenig geld in voorschot: „pangkaj" (Mal. pangkal) = 'n stamkapitaaltje ter bestrijding van de voorloopige kosten van levensonderhoud, terwijl de andere partij slechts zijn lichaamskracht aanbiedt.

Eerst als het in ontginning genomen perceel geacht wordt „gadja" te zijn, d. i. veilig voor beschadiging door wilde dieren (varkens,

olifanten) wordt het eigenlijke mawaih-contract gesloten, d.w.z. de tuin in quaestie in verder onderhoud bij den planter gelaten tegen oplevering van de helft van het product: „mawaih asöë" = verdeeling van de opbrengst (asöë = Mal. isi = inhoud, opbrengst) of wel wordt de tuin in twee gelijke deelen verdeeld: „mawaih tano" = verdeeling van den grond..

Van dit moment af is het ook, dat de afbetaling (inlossing) van de pangkaj plaats heeft in termijnen, welke uiteraard in den regel overeenkomen met de oogst-tijden van het verbouwde product.

In verband met de pangkaj-inlossing komt hier en daar nog een derde contrast-vorm voor, ten doel hebbend eene verrekening-in-ééns van het debet van den planter aan den pangkaj-gever, hetgeen bereikt wordt door den tuin in twee *on*gelijke deelen te verdeelen, waarbij het den pangkaj-gever toevallende deel grooter is naar mate van het door hem verleende crediet.

Speciale vermelding verdient op het punt van deelbouw het contract van den Atjehschen peperplanter.

Op tweeërlei wijze is het, dat de Atjeher, die zelf geen kapitaaltje bezit, noch eenige bron van levensonderhoud heeft, die hem zooveel oplevert, dat hij de aan de ontginning van woesten grond en den aanleg van 'n tuin verbonden uitgaven kan bestrijden en waarop hij bovendien zal moeten kunnen teren, tot op het tijdstip dat de peper geoogst kan worden, zich 'n pepertuin kan verwerven.

[Vergelijk: „De Pepercultuur in de Buitenbezittingen" afl. V van de Mededeelingen van het Encyclopaedisch Bureau, vgl. ook de Buitenbezittingen, Atjeh en onderhoorigheden Deel II, afl. 2, blz. 148 vlg..]

I. De aspirant-peperplanter meldt zich, hetzij rechtstreeks bij den een of anderen kapitaal-bezitter-aannemer (z.g. „peutoeha pangkaj") dan wel bij een van diens opzichters („peutoeha djaga" of „peutoeha parang" genoemd) en laat zich door deze (mondeling) aannemen, of inschrijven, als „aneu' seuneubō (aneu' = Mal. anak, seuneubo = pepertuin) (naar analogie van „anak negeri" = „landskinderen", „anak kampong" = ingezetenen van het dorp, beduidt „aneu seuneubo" de opgezetene(n) van een peperplantage).

Als zoodanig krijgt hij van den geldschieter-aannemer (via den peutoeha djaga) een voorschot, dat gewoonlijk bestaat uit 'n zeker quantum (in den regel 2 goentja) padi, enkele kleedingstukken, de noodige gereedschappen en wat contanten.

Het totaal voorschot beloopt normaal niet meer dan 20 tot 25 dollar (of evenzooveel gulden) per 1000 peperranken, die de aneu' seuneubō op zich neemt, te planten.

Gebruikelijk is het de voorschotten niet ineens te geven, maar al naarmate de werkzaamheden vorderen. De terugbetaling van de voorschotten is niet overal op dezelfde wijze geregeld; meestal heeft zij plaats in aflossingen, waarvan de eerste verschuldigd is na den eersten normalen oogst, d. i. in het vierde of derde jaar; doch ook komt het wel voor (o. m. in Idi) dat het totaalvoorschot ineens ingevorderd wordt, zoodra de planter geacht kan worden hiertoe reeds in staat te zijn, d. i. in het vijfde of zesde jaar.

Ongeacht de wijze en het tempo der terugbetaling van de door hem genoten voorschotten, ook wanneer deze tot de laatste cent heeft plaats gehad, is de planter, zoolang de pepertuin in quaestie productief blijft, den pangkaj-gever een bepaald gedeelte van de jaarlijksche opbrengst verschuldigd, genaamd „wathé pangkaj", Mal. hasil pangkal, d. i. rente van het kapitaal.

De wathé pangkaj bedroeg gewoonlijk (het honorarium van den peutoeha parang inbegrepen) $^1/_{10}$ van den oogst, te betalen in contanten danwel in natura.

De betaling had dan meestal in natura plaats, aangezien de peutoeha pangkaj buitendien het recht had tot opkoop van het product uit de met zijn kapitaal aangelegde tuinen, van welk preferentierecht slechts afgezien werd indien den aneu' seuneubō van andere zijde een hooger bod gedaan werd.

Met dat al was de planter eigenaar van den aanplant en verloor hij het eigendomsrecht daarop alleen bij volkomen verwaarloozing van den tuin, in welk geval hij hoegenaamd geen aanspraken kon maken op vergoeding van gepresteerden arbeid. Tot ontneming van het eigendomsrecht kwam het echter gewoonlijk niet, doch werd ter voorkoming van verwaarloozing van den pepertuin de toestand hiervan geregeld opgenomen, de plantage getaxeerd en bij gebleken achteruitgang van het gewas door schuld van den planter, van deze behalve het usantiëele $^1/_{10}$ ook nog het verschil gevorderd tusschen twee opeenvolgende taxaties.

In verband met allerhand, ook tusschen pentoeha pangkaj en peutoeha parang gerezen geschillen, die van een en ander het gevolg waren, werd in later tijden van bestuurswege een voor de onderscheidene streken slechts weinig varieerend vast tarief doorgevoerd, volgens hetwelk de aneu' seuneubō als „wathé pangkaj" *f* 1.— per picol, als „wathé peutoeha" (of „wathé parang") *f* 0.50 per picol heeft af te dragen, onverminderd het als „wathé oelèëbalang" aan den zelfbestuurder nog verschuldigde bedrag van nogmaals *f* 1.— per picol bij den uitvoer van het product.

Als de oelèëbalang zelf pangkaj-gever is op den boven aange-

geven voet, dan maakt hij derhalve ƒ2.— per picol; waarom de Croesi onder de zelfbestuurders zoozeer voor de pepercultuur geporteerd zijn.

Tegenover genoemde voordeelen van den geldschieter staat echter behalve de risico van slechte peperprijzen die van mislukking van den aanplant, in welk geval hij de voorschotten moet vernieuwen.

Met het oog hierop wordt dan ook vaak door den pangkaj-gever bedongen, dat de aneu' seuneubō naast peper 'n tusschengewas plant danwel langs den pepertuin ficus elastica of hevea, de opbrengst waarvan dan voor de helft aan den kapitaal-verstrekker moet worden afgestaan („meudoewa laba" = de winst in tweeën deelen).

II. De peperplanter meldt zich dadelijk in eigen persoon en geheel zelfstandig, als vrij planter dus, bij den oelèëbalang aan om een stuk grond, benevens als pangkaj een bedrag van (vroeger 20 dollar, thans) ƒ20.— per 1000 ranken, die hij op zich neemt aan te planten, mitsgaders de bibit, die hij daarvoor noodig heeft. Soms krijgt hij ook nog de gereedschappen, die hij behoeft, zoomede kleedingstukken.

De pangkaj behoeft in dit geval niet terugbetaald te worden, noch ook de kosten van de hem verstrekte gereedschappen en kleeding, terwijl van den eersten oogst de geheele opbrengst als „boh è" (letterlijk de vruchten van de mest) aan den planter toevalt. Daarna wordt de tuin in tweeën verdeeld („mawaih tano" of „mawaih plah tano").

En dan is het vrijwel de regel, dat de pangkaj-gever zijn helft van den tuin in handen van den planter laat met het beding van „mawaih asóë" (voor de beteekenis zie boven).

Bij dit systeem geniet de planter na vier jaar onbezwaard de geheele opbrengst van zijn eigen helft van den tuin, benevens, indien hij voor de andere helft het mawaih-asóë-contract aangaat, de helft van den oogst van die andere helft van den aanplant, dus in totaal ¾ van het rendement van de geheele plantage.

En toch is deze deelbouwvorm ook voor den oelèëbalang, die over een voldoend uitgestrekt terrein beschikt, de meest economische; want hij lokt met deze, vooral vrijere, vooruitzichten voor den peperplanter veel meer immigranten dan anders en krijgt zoodoende even zooveel meer vierde deelen van de totale productie, waarvoor hij slechts éénmaal ƒ20.— per 1000 ranken aanplant heeft uit te trekken en geniet verder evenzooveel meer wathé (uitvoerrecht) en tenslotte evenzooveel meer procenten van de inkomstenbelasting.

In de Sawangsche toenong (de bovenlanden van Sawang) (Noordkust van Atjeh) wordt behalve de pangkaj, die dan niet zoo groot behoeft te zijn als anders, aan den peperplanter voor zijn levensonderhoud 'n rijstveld in gebruik afgestaan in „padjoh asöë" (= makan isi, zie boven), zoodat hij geen rijst behoeft aan te koopen.

Indien de peperplanter zijn contract niet nakomt, kan hij zonder meer van zijn rechten worden ontzet, de pepertuin eenvoudig worden geännexeerd, het gebruiksrecht op het hem ter bevrediging van zijn directe en meest noodzakelijke levensbehoeften afgestane rijstveld worden ontzegd; hetgeen meestal in de contracten wordt gestipuleerd.

De oelèëbalang wordt in zoo'n geval voldoende schadeloos gesteld, doordat hij den pepertuin dan onder voor hem veel gunstiger voorwaarden aan andere planters in deelbouw kan uitgeven, immers tegen verplichting van oplevering van de helft van de totaal-opbrengst: „madoewa laba" of „mawaih asöë" of „mawaih boh" (boh is Mal. boeah = vrucht).

Zoolang er vrije grond aan de grenzen van den pepertuin beschikbaar is, kan de peperplanter deze voor uitbreiding van zijn tuin in gebruik nemen; hij is echter verplicht binnen 'n zekeren door den oelèëbalang vastgestelden termijn tot de ontginning daarvan over te gaan, zoodra zich andere gegadigden voor den aangrenzenden grond aanmelden.

Liever dan in mawaih geeft de grondbezzitter zijn sawah in „thiwa" (Mal. sewa) = (veld-) huur uit, om reden hij bij mawaih afhankelijk is van den ijver, de bekwaamheid en het geluk van den bewerker, terwijl bij thiwa 'n vast rendement wordt bedongen, dat ook bij misoogst verschuldigd is.

In het landschap Keumangan (Sigli) bedraagt de huur voor goede sawah's 2 goentja padi per naleh bidjeh.

Ter juiste waardeering hiervan diene het volgende:

a. De grootte (oppervlakte) van een rijstveld wordt in Atjeh aangegeven door de hoeveelheid bibit (= zaadpadi) die men gemiddeld voor de beplanting daarvan noodig heeft, of schat daarvoor noodig te hebben, en die men afmeet in een van de na te noemen inhoudsmaten: 1) goentja; 2) naleh = $^1/_{10}$ goentja; 3) gantang = $^1/_8$ naleh; 4) areh = $\frac{1}{2}$ gantang; (dus 1 goentja = 10 naleh = 80 gantang = 160 areh);

b. met één naleh wordt ongeveer 1600 M^2 beplant;

c. de opbrengst van goede sawahs is gemiddeld 50 maal (van slechte velden gemiddeld 15 maal) de hoeveelheid bibit.

De huursom bedraagt derhalve gemiddeld $^2/_5$ van het normaal begroote rendement. Aangezien echter een mawaih-contract voor den planter veiliger is, omdat het met het werkelijke rendement rekening houdt, komt in streken met uitgestrekte rijstcomplexen, zooals in de afdeeling Pidië, de mawaihvorm veel meer voor dan thiwah, of zelfs bijna uitsluitend; en treft men ook vanzelf den verhuur („peuthiwa") meer aan in streken met te kort aan rijstvelden.

Een factor van beteekenis is hierbij vanzelfsprekend de vraag of een rijstveld meer of minder goed of heelemaal niet te bevloeien is en of het gelegen is op 'n voor bandjirs (overstroomingen) meer of minder veilige plaats.

Een van de naast mawaih veel voorkomende grondrechtsvormen is, ook in Atjeh, de Inlandsche verpanding „gala" of „geunala" (Mal. gadai), voornamelijk van rijstvelden; de grondrechtsvorm die gekozen wordt als men geld noodig heeft, doch vooral voorziet in die gevallen, dat men over geen andere zaken dan zijn grond meer beschikt om *reeds gemaakte* schulden te voldoen. De gala verschilt dààrin van het Westersche pandrecht, dat na het verstrijken van de gestelde inlossingstermijn het pand geheel en al in handen blijft van den pandhouder en door hem niet slechts kan worden verkocht, om daaruit de pandschuld te verhalen met de verplichting de meerdere opbrengst aan den pandgever te restitueeren.

Eveneens strijdt de Atjehsche adat op dit punt tegen de principes tz. in den Qoran neergelegd: „De menschlievende maar onpractische leer der Moslimsche wet" schrijft Prof. Snouck Hurgronje in De Atjehers, deel I pag. 314 „dat de pandnemer uit het pand geen enkel voordeel mag trekken behalve de zekerheid van het terugverkrijgen der door hem ter leen gegeven waarde, wordt in Atjeh zoo min als elders nageleefd; de gala-contracten worden geheel door de adat beheerscht."

De termijn van inlossing („teuboih", Mal. teboes) wordt bij contract of mondelinge afspraak ten overstaan van getuigen bepaald. Vastlegging van 'n minimum-duur van het contract komt soms voor, n.l. als de pandnemer van plan is den grond door betere irrigatie of andere verbeteringen meer rendeerend te maken en daaraan kosten te besteden, in welk geval het voor hem van belang is, eenige zekerheid te hebben omtrent den duur van het genot van den grond.

Voor de inlossing bestaat slechts éénmaal 's jaars gelegenheid, n.l. tusschen den oogst („keumeukoh") en de eerste grondbewerking („meu'öë") van het daaropvolgende seizoen.

Verpanding door den pandhouder aan derden, onderverpanding,

het geven in achterpand, is mogelijk, doch slechts onder voorwaarde (zij 't ook, dat hieraan weinig de hand gehouden wordt), dat het achterpand *jaarlijks* inlosbaar is.

De pandsom bedraagt gewoonlijk in eerste instantie de halve verkoopswaarde, doch kan allengs door telkens-bij-leenen zoodanig worden opgevoerd, dat de verkoopswaarde nagenoeg bereikt is, in welk geval er van wederinlossing gewoonlijk niets meer komt.

Het is dan ook „niet zeldzaam, dat een verpand veld zoo lang in de handen eener familie blijft" (De Atjehers, deel I pag. 315) „dat deze het allengs als haar eigendom gaat beschouwen en te goeder trouw den oorsprong vergeet. Dan ontstaan langdurige processen tusschen de erfgenamen der oorspronkelijke eigenaars en die der geldschieters".

Het is met het oog daarop, dat men het verpandingscontract op dezelfde plechtige wijze sluit als verkoopscontracten, die gronden tot voorwerp hebben (De Atjehers, deel I blz. 315).

Ook ziet men vaak, dat de grond, door iemand aan zijn schuldeischer of geldschieter in pand gegeven, toch weer in het eerstvolgend seizoen door hemzelf bewerkt wordt, dat hij n.l. den verpanden grond dadelijk in deelbouw terug heeft genomen.

Dit doet de pandgever dan niet alleen om een bron van inkomsten te behouden, doch mede om den band met zijn, immers voor de helft van de verkoopswaarde vervreemden, grond niet dadelijk geheel te verbreken, hopende de daarop rustende schuld te eeniger tijd te kunnen inlossen.

Hierbij komt, wat rijstvelden betreft, dat algeheele vervreemding daarvan als schande voor den betrokkene aangemerkt wordt, waarom verkoop („poeblóë") van rijstvelden zoo goed als niet voorkomt.

„Hoewel de verkoop van gronden in Atjeh niet bepaald zeldzaam genoemd kan worden" zegt Prof. Snouck Hurgronje in De Atjehers, deel I blz. 312 „geldt hij, die zijn geërfde rijstveld geheel of gedeeltelijk verkoopt in de publieke opinie als een verkwister; „poepipa oemòng" = het „verbrokkelen van zijn rijstveld" noemt men die afkeurenswaardige wijze van doen. Men richt daardoor immers den „meester aller broodwinning" („pangoelèë hareukat") te gronde."

Verkoop mag niet plaats vinden, zonder dat de eigenaars van aangrenzende gronden met het voornemen daartoe in kennis zijn gesteld; deze naburen hebben daarbij de preferentie bij gelijk bod met derden (zie ook De Atjehers deel I blz. 106 en Adatrecht blz. 202).

Dit nabuurrecht (burenrecht) vindt zijn grond hoogstwaarschijn-

lijk daarin, dat het ook de buren zijn, die men in processen als voornaamste getuigen op laat roepen en men het billijk vindt, dat tegenover dezen last voor hen ook een voorrecht staat.

De Inlandsche hypotheek kent men in Atjeh eveneens; zoowel in Sigli als in Groot-Atjeh komt men haar bij rechtspraak tegen; zij 't ook bijna niet meer onder de oude eigen-Atjehsche benamingen, t. w. in Sigli: „beunda", in Groot-Atjeh: „boengkaj", doch aangeduid met het malajo-hollandisme „borok" (borg) (werkwoord: memperborok!) of: in Groot-Atjeh (VI moekims Peukan Bada) het vermaleischt Atjehsch „memperboengkalkan".

Het Atjehsche hypotheekcontract dient om 'n stuk grond voor schuld te verbinden, zonder dat die grond overgedragen wordt, strekkende het verhypothekeerde slechts tot zekerheid dier schuld. 'n Hypotheekcontract wordt door den geldschieter meestal slechts aangegaan voor leeningen op korten termijn, veelal als voorschotten voor handelsdoeleinden, b.v. aan veehandelaren voor den op- en wederverkoop van vee, aan rijsthandelaren, aan den keudeh- (warong- of toko-) houder en aan andere handelscredietbehoevenden, doch ook wel voor den aankoop van rendeerende klapper-, peper- of pinangtuinen.

Zoolang de geleende hoofdsom niet terugbetaald is, wordt er rente over betaald, hetzij in natura of in geld, al naar gelang van tevoren bedongen werd. De rente in natura bestaat gewoonlijk uit een gedeelte van het verhandelde product (rijst) of van de opbrengst (kokosnooten, peper, pinang) van het verhypothekeerde goed.

De met hypotheek bezwaarde gronden komt den geldschieter, hetzij na het verstrijken van den in het contract of bij de afspraak vastgestelden termijn, dan wel bij niet-betaling van de bedongen rente, evenals bij het Inlandsch pand, *in zijn geheel* toe, dus niet slechts (Burgerlijk Wetboek) ..... „om daaruit het hem competeerende te verhalen."

Een bezitsvorm, dien de Voorzitter van Moesapat of Landschapsgerecht mede nog al eens ontmoet, is de „atra peunoelang" overeenkomende met de Bataksche „indahan arian".

Met deze benaming worden n.l. aangeduid de goederen (gronden), welke door den vader of anderen wali aan zijn getrouwde dochter, resp. pupille, geschonken worden bij gelegenheid van de geboorte van het eerste kind. Dan toch is voor het echtpaar het moment aangebroken zich zelfstandig te vestigen: „peungklèh" (Bataksch „mandjaë"; dàn ook krijgt het jonge paar zijn eigen woning.

De atra peunoelang bestaat gewoonlijk uit 'n rijstveld en 'n stuk ploegvee, benevens somtijds nog andere zaken, waarbij het als adat geldt, dat de waarde der door den vader van de „bruid" aan de echtgenooten mede te geven goederen tweemaal zoo groot moet zijn als de door den vader van den „bruidegom" bij de huwelijkssluiting betaalde „djinamèë" (Bataksch sinamot) (bruidschat).

De bedoeling hiervan is, dat er, als de man eerder komt te sterven, voor de vrouw voldoende zal overblijven om zich het naar rang en stand vereischte levensonderhoud te verschaffen, waar het Mohammedaansche erfrecht aan de weduwe slechts een gering aandeel in de erfenis van den man toebedeelt.

Wat zij van het rendement van de harta peunoelang weet over te sparen, mag zij n.l. als haar eigendom beschouwen.

Bij eerder overlijden van de vrouw erft de man mede uit deze harta.

De atra peunoelang wordt van de nalatenschap van den vader der vrouw niet in mindering gebracht, noch bij de verdeeling van den boedel bij leven („atra boeloeng"), noch bij boedelverdeeling na doode.

(In Atjeh komt de boedelverdeeling tijdens het leven van den aanstaanden (toekomstigen) erflater zeer veel over. Ze heeft o.m. plaats, als iemand op het punt staat naar Mekka te vertrekken. Met het oog op de mogelijkheid, dat hij tijdens de hadj sterft, regelt 'n Mekkaganger zijn zaken n.l. liefst vooruit; wijl hij vreest door plotseling overlijden of door andere omstandigheden wellicht niet in de gelegenheid te zullen zijn 'n behoorlijke „wathiët" (testament) op te maken, overigens geen risico wil loopen, dat zijn op reis of in het heilige land opgemaakte wilsbeschikking niet zal worden overgebracht, of naar zijn wensch zal worden tenuitvoergelegd.

Ook heeft de toewijzing in „boeloeng" wel plaats bij hoogen ouderdom van den aanstaanden erflater of in geval van zoodanige ziekte, dat hij er niet meer op durft rekenen, dat hij zijne goederen weer eens zelf zal kunnen beheeren. Na behouden thuiskomst van Mekka, resp. voldoende genezing wordt een dergelijke beschikking bij leven vaak weer ongedaan gemaakt).

Verjaring kwam in het Atjehsch adatrecht niet voor; doch werd dit instituut van bestuurswege ingevoerd, n.l. bij Besluit van den Civielen en Militairen Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden van 26 April 1911 no. 2199, luidende als volgt:

„De Civiele en Militaire Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden.

Gelezen de missives van den Assistent Resident van Groot-Atjeh

d.d. 7 Maart 1911 No. 593/9 en van den Assistent Resident van de Noordkust van 29 Maart d.a.v. No. 606/9.

Overwegende dat de behandeling van oude schuldvorderingen door de Moesapat's in dit gewest zeer verschillend plaats vindt en geheel willekeurig dan eens wel, dan weer geen verjaring wordt toegepast.

Overwegende, dat in het belang van een goede rechtsbedeeling het wenschelijk is daarin eenheid te brengen.

Overwegende dat ook de Islam onder zeker voorbehoud verjaring erkent.

Overwegende dat ook voor onze vestiging in vele streken volgens de adat geen recht gedaan werd op vorderingen, welke de eischer zonder geldige reden gedurende 15 jaren verzuimd had in te stellen.

Overwegende dat zoowel de Atjehsche hoofden als de moehamedaansche schriftgeleerden de wenschelijkheid en de noodzakelijkheid tot regeling dezer materie inzien.

Heeft besloten:

Te bepalen dat zullen verjaren:

Alle erfenisvorderingen na een onafgebroken tijdsverloop van 15 of 10 jaren, al naar gelang deze beschreven of onbeschreven zijn.

Afschrift dezes gezonden enz.

tot informatie en naricht.

Dit résumé van als Voorzitter van Atjehsche Moesapats en Landschapsgerechten te hooi en te gras door mij verzamelde gegevens, (vele jaren geleden) heb ik slechts willen publiceeren, in de hoop dat ook deze bescheiden bijdrage voor de studie van het Adatrecht van nut zal kunnen zijn, al zou ze alleen maar aanleiding geven tot critiek, correctie, commentaar.

Scheveningen, November 1931.

D. W. N. DE BOER.